

ISSN: 3060-4613

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

O'zbekiston
Milliy Pedagogika
Universiteti

№3(2)
2026

- 13.00.00 Pedagogika fanlari
- 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
- 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
- 13.00.03 Maxsus pedagogika
- 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
- 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
- 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
- 13.00.07 Ta'limda menejment
- 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
- 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
- 07.00.00 Tarix fanlari
- 19.00.00 Psixologiya fanlari
- 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
- 02.00.00 Kimyo fanlari
- 03.00.00 Biologiya fanlari
- 09.00.00 Falsafa fanlari
- 10.00.00 Filologiya fanlari
- 11.00.00 Geografiya fanlari

M

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Elektron nashr. 704 sahifa,
16-mart, 2026-yil.

BOSH MUHARRIR:

Karimova E'zoza Gapijanovna – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vaziri

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI

Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Shoumarov G'.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirg'izboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Sharipov Sh.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Shermuhhammadov B.Sh. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qo'ldoshev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
Rejep O'zyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Wookyu Cha – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
Abdullayeva N. Sh. – Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
G'afurov D. O. – falsafa fanlari doktori (Phd)
Shomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Mirzayeva F. O. – pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis institute dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Nematov Sh.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Tillashayxova X.A. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Yuldasheva F.I. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Doniyorov S. M. – “Yangi O'zbekiston” va “Pravda Vostoka” gazetalari tahririyati DM bosh muharriri, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist, filologiya fanlari nomzodi (PhD)
Yuldasheva D.B. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Ashurov R. R. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Panjiyev M. A. – Qashqadaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bo'limining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Vaxobov Anvar Abdusattor o'g'li – Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Muassisi: “Tadbirkor va ishbilarmon” MChJ

Hamkorlarimi: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:

Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Perschool and School Education of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician

Shoumarov G'. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician

Qirg'izboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor

Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Shermuhhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor

Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)

Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)

Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)

Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)

Wookyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)

Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)

Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor

Abdullayeva N. Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor

Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)

Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor

Mirzayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Associate Professor

Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service

Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor

Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)

Tillashayxova X.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Doniyorov S. M. – Editor-in-Chief of the Editorial Board of the newspapers "Yangi Uzbekiston" and "Pravda Vostoka", Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Candidate of Philological Sciences (PhD)

Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor

Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics

Ashurov R. R. – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor

Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region

Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun

Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences

Vakhobov Anvar Abdusattor oglu – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences, Associate Professor

“Maktabgacha va maktab ta’limi” jurnali O‘zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni chop etish uchun milliy ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan:

Pedagogika fanlari bo‘yicha: OAK Kengashi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:

- Ekspert kengashi (29.10.2024-y., №10)
- Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)

Psixologiya fanlari bo‘yicha: Toshkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):

- Ekspert kengashi (25.05.2025-y., №10)
- Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

“Maktabgacha va maktab ta’limi”
jurnali

26.09.2023-yildan

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi Axborot
va ommaviy kommunikatsiyalar
agentligi tomonidan №C-5669363
reyestr raqami tartibi bo‘yicha
ro‘yxatdan o‘tkazilgan.

Litsenziya raqami: №136361

MUNDARIJA

Katta guruh tarbiyalanuvchilarida kasb haqidagi dastlabki tasavvurlarni shakllantirish metodikasini innovatsion ekotizim sharoitida takomillashtirish.....	18
Uralova Fotima Baxtiyor qizi	
Malakali sportchilarning kommunikativ qobiliyatlarini takomillashtirishda sotsiolingvistik yondashuv (gandbolchilar misolida).....	23
G. A. Valiyeva	
Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida motor alaliyali bolalarni ruhiy va nutqiy rivojlantirish usullari	27
Suyunova Surayyo Ulash qizi	
Sog'lom bola ekotizimining asoslari: ovqatlanish, immunitet va rivojlanish	31
Israilova Xusnida Adilovna	
Mobil ilovalar yordamida mustaqil o'qishni rivojlantirish	37
Raximova Feruza Najmiddinovna	
Biologiya darslarida muammoli ta'lim texnologiyasini qo'llash orqali mantiqiy fikrlashni rivojlantirish.....	42
Dauekeeva Gulistan Orinbaevna	
Talabalarga ingliz tilidagi matnlarni kommunikativ metod yordamida o'qish texnikasini takomillashtirish usullari	46
Mo'minova Mahliyo Axrorjonovna	
Velosiped haydashning afzalliklari	49
Raxmonova Go'zal Bobir qizi	
Компетентностный подход как стратегическая основа модернизации образования и его реализация в преподавании русского языка как иностранного в Узбекистане	54
Мирзакбарова Севда Бахиддиновна	
Umumta'lim maktablarida texnologiya fani mashg'ulotlarini tashkil etishning zamonaviy yondashuvlari va metodlari	58
Ziyamova Gulbaxor Tulabayevna	
Типы аббревиации в русском и узбекском языках: сравнительно-типологический анализ	62
Рахмонова Бахтигул Пайзилловна	
Maktabgacha ta'limda nutqni rivojlantirish jarayonida didaktik o'yinlardan foydalanish metodikasi	65
Abidjonova Mushtariybonu Qobiljon qizi	
Tarbiyaviy tadbirlarni samarali tashkil etishda maktabgacha ta'lim tashkiloti va ota-onalarning o'zaro hamkorlik masalalari.....	71
Sanayeva Surayyo Bobonazarovna, Jabborova Shaxina G'affor qizi	
Qadriyatli yondashuv asosida talabalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash mexanizmlarini takomillashtirish	76
G'aybullayev Quvonchbek G'olibovich	
Maktab o'quvchilarida stressga barqarorlik namoyon bo'lishining psixologik tahlili	83
Ismoilova N. Z.	
Yoshlar ma'naviyatini shakllantirishda milliy qadriyatlarning o'rni	87
Karshiyev Jaxongir Abdirayimovich	
Funksional savodxonlikni rivojlantirishda o'qish savodxonligining o'rni va ahamiyati	91
Xatamova Munisa Mamadulla qizi	
Transformatsiyalash tizimi asosida o'quvchilarning loyihalash kompetensiyalarini rivojlantirish samaradorligi.....	95
Jurayeva Zulayxo Islomovna	
Zamonaviy boshqaruv nazariyalarida rahbar muloqoti (transformatsion, kommunikativ va ishtirokchi boshqaruv yondashuvlari asosida).....	102
Islamova Dilfuza Dilshodovna	

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida pedagogik kompetentlikni tabaqalashgan yondashuv asosida rivojlantirish mazmuni.....	107
Begmatova Nasiba Mengnarovna	
Bo'lajak maxsus pedagoglarni inklyuziv ta'limda subyektlar faoliyatini o'rgatish metodikasi	112
Dilshodov Abrorjon Dilshodjon o'g'li	
Pre-Reading Activities to Enhance Foreign Language Reading Comprehension: Reading "The Adventures of Tom Sawyer" in 10-11 Grades.....	118
Djumaniyazova Zulfiya Kaliyevna	
Nutq aktlarini o'rgatishda autentik materiallardan foydalanishning metodik imkoniyatlari (filologik yo'nalish talabalari misolida)	122
Fayzulloeva Chevar G'ayrat qizi	
Yangi O'zbekistonda talaba-yoshlarni milliy yuksaltirishda jadid-marifatparvarlari ilgari surgan g'oyalarning o'rni va roli	125
Mamadaliyev Abduvoxid Maxsitaliyevich	
Gimnastikaning O'zbekistonga kirib kelish va rivojlanish tarixi.....	128
N. Q. Mamasidova	
Uglevodorodlar tarkibini aniqlashda massa ulushiga asoslangan refleksiv yondashuv (7-9-sinflar misolida)	131
Maxamadiyev Sharofiddin Jumaboyevich, Smanova Zulayxo Asanaliyevna	
Screencasting materiallarini yaratish va ularni o'quv jarayonida qo'llash.....	134
Maxmudova Dilfuza Meliyevna, Ergashov Niyozxon Ilyozxon o'g'li	
Maktabgacha yoshdagi bolalarda so'z shakllanishini psixolingvistik asoslari	137
Moxirabonu G'aniyeva Adxam qizi	
Maktabgacha ta'limdagi muammolar va yechimlar: o'zbekiston respublikasi tajribasi	140
N. Sh. Miryusupova	
Interaktiv kartografik resurslar va ularning ta'lim jarayonida qo'llanilishining didaktik, kognitiv hamda metodik asoslari	143
Olimova Aziza Abdullayevna	
Mentorlik tizimining tarixiy ildizlari va rivojlanish bosqichlari	147
Oxunova Dilnoza Qaxxorjonovna, Abdumannonova Durdonaxon Shuxratjon qizi	
Talabalarining psixologik holati va stress omillarining prokrastinatsiyaga ta'siri hamda mustaqil ta'lim faoliyatini qo'llab-quvvatlash usullari	150
Razakov Farxod Kuvondikovich, Rajabov Hikmat Toshevich	
Talabalarni stulda o'tirgan qiyofachi portreti ranglavhasini ishlashga o'rgatish metodikasi	154
Sadatov Chori Xolmuradovich	
Organik kimyo fanini o'qitishda teskari ta'lim va texnologiyalarning ahamiyati	158
Umrbekova Maftuna Ulug'bek qizi, Babanazarova Ayzada Omirbaevna, Abdulxakimova Gulziyba Ziyatdinovna	
Duduqlanishni bartaraf etishda kompleks metodlarini qo'llashning samaradorligi	162
Xasanova Barnoxon Abdusattor qizi	
Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik kompetentligini takomillashtirish	165
Xolbozorova Nasiba Xolbozar qizi	
Проектирование персонализированных образовательных сценариев в дошкольном образовании средствами генеративного искусственного интеллекта	168
Пак Диана Александровна	
Bo'lajak pedagoglarni tayyorlashda STEAM yondashuvining roli.....	170
Atenov Jandarbek Dayrabay o'g'li	
Innovatsion ta'lim muhitida talabalarining kasbiy muloqot kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik asoslari.....	173
Bo'ltakov Sanjarbek Xazratqul o'g'li	
Alohida ta'lim ehtiyojlari mavjud bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim tizimining ahamiyati	176
Mehmonova Nodiraxon Yusufxon qizi	

Duduqlanish nutq kamchiligini korrektsiyalashning maxsus va integratsiyalashgan texnologiyalarini rivojlantirish.....	180
Boxodirova Gulasalxon Ibrohimovna	
Эссе как инструмент формирования и диагностики компетенций в системе высшего образования ..	184
Шейхмамбетов Сервер Рефикович	
Matallar va folklor hikoyalari: maktabgacha ta'lim tashkilotlarida interaktiv dars texnologiyalari	188
Azimova Nodira Hikmatovna	
Maktabgacha yoshdagi bolalarda jismoniy sifatlarni rivojlantirish va ularni sportga yo'naltirishning pedagogik asoslari	191
Norboyev Komiljon Jurakulovich, Rustamova Kamola Xayrulla qizi	
Oliy ta'lim muassasalarida ijtimoiy-gumanitar fanlarning o'qitilishining ahamiyati	194
Burkhanova Sabo Tulanovna	
Oliy ta'lim muassasalarida O'zbekistonning eng yangi tarixini o'qitishning metodologik asoslari va muammolari.....	197
Norbutayeva Guzal Abdig'ofurovna	
Ta'lim tashkilotlarida sifatni boshqarish jarayonlarini tizimli rejalashtirishning nazariy va amaliy asoslari	200
Abdurashit Karimovich Avliyakulov	
Tarbiya darslari samaradorligini oshirishda abdulla avloniy pedagogik hikmatlaridan foydalanishni metodik tashkil etish	204
Daliyeva Eliza Zokir qizi	
Badiiy-tarixiy meros asosida bo'lajak pedagoglarning refleksiv tafakkuri va kasbiy identifikatsiyasini rivojlantirish.....	207
Qodirova Mavluda Maxodir qizi	
Adabiyot darslarida lirik asarlarni vizual yondashuvlar asosida o'qitish usullari	210
Sobitova Mahmudaxon Shuxratbek qizi	
ESG tamoyillarini ta'lim tizimiga joriy etish orqali talabalarda ekologik, ijtimoiy va boshqaruv ko'nikmalarini shakllantirish	216
Tursunova Shahzoda Baxromovna	
Социально-психологические факторы нарушения психологического здоровья в семье	219
Гулру Тургунова	
O'zini tarbiyalash (self-development) g'oyasining Ibn Sino ta'limotidagi o'rni	229
Usmanova E'zoza Zokirjonovna	
Оценка динамики физиологических показателей волейболистов 12-16 лет в предсоревновательный и соревновательный периоды	234
Умматалиева Шерзода Шерали угли	
Individual sport turlarida sportchilarning natijadorlik kompetensiyasini motivatsion omillar asosida shakllantirish	239
Baratov Nasriddin Karshibayevich	
O'smirlarda internetdan ortiqcha foydalanishning psixologik oqibatlar.....	243
Fayziyeva Nodira Sobirovna	
Transakt analiz: shaxslararo muloqotni tahlil qilishning nazariy va amaliy asoslari.....	247
Nilufar Sayfidinovna Sangirova	
Inklyuziv ta'lim jarayonini boshqarish mexanizmlarini rivojlantirish (umumiy o'rta ta'lim maktablari misolida).....	252
Abdug'aniyev Abdurauf Abdumannonovich	
O'zbek milliy kurashining tarixiy rivojlanish bosqichlari va uning yoshlar tarbiyasidagi pedagogik ahamiyati	257
Xomudjonova Feruza Komiljon qizi, Almardanov Xasan Asqarovich	
Belbog'li kurashning shakllanishi va rivojlanish tarixi: jismoniy tarbiya tizimidagi o'rni va metodik imkoniyatlari	261
Xomudjonova Feruza Komiljon qizi, Norqizilov Muxammadbek Sherali o'gli	

Dzyudo kurashining tarixiy evolyutsiyasi va uning ta'lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuv asosida qo'llanishi.....	265
Xomudjonova Feruza Komiljon qizi, Norqobilov Jamshid G'ulomovich	
Dzyudo kurashining tarixiy evolyutsiyasi va uning ta'lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuv asosida qo'llanishi.....	270
Xomudjonova Feruza Komiljon qizi, Nurullayev Fazliddin Murodulla o'gli	
Raqamli muhitda shaxs xulq-atvori dinamikasi (bolalik va o'smirlar misolida).....	275
Raimdjanov Mirkarim Tolibjon o'g'li	
O'quvchilarning intellektual qobiliyatlarini oshirishning pedagogik va psixologik asoslari.....	278
Suvanova Baxtigul Baxridinovna	
Xalqaro tajriba asosida o'quvchilarda tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish mexanizmlari.....	283
Azimov I. T., Mirzayeva N. I.	
Boshlang'ich sinflarda ingliz tili o'qitishda didaktik vositalardan foydalanish.....	288
Ziyaboyeva Sevara Saydullayevna	
Yuqori malakali o'rta masofaga yuguruvchilarning jismoniy rivojlanish dinamikasi.....	292
Nazarov Nuriddin Baxranovich	
Maktab direktorining partisipativ boshqaruv faoliyatida qarorlar qabul qilish jarayonida ishtirokchilarning roli.....	297
Jabborova Yulduzxon Hasan qizi	
Tibbiyotda nizoli vaziyatlar va ularni bartaraf etish usullari.....	301
Olimova Dono Shakirovna, Baxtiyova Shahnoza Mansurbekovna	
Ichki kasalliklarni tashxislashda klinik fikrlashning o'rni.....	304
Tilavova Muqaddas, Hasanova Munisa, Mamatqulova Fayzo, Hakimova Xonbuvi Hakimovna	
Транснациональные компании и проблема суверенитета национального государства.....	307
Ф. Равшанов, Л. Сохибова	
Bo'lajak tarbiyachilarda o'quv-biluv faoliyati motivatsiyasini rivojlantirishning pedagogik ahamiyati.....	311
Muhammadiyeva Manzura Maratovna, Musulmonova Sabrina Akmal qizi	
Texnologik ta'limda xorijiy tajriba.....	316
Lochinbek Abdirasulov	
Talabalarda ilmiy-tadqiqot ko'nikmalarini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari.....	319
Saffarova Mohidil Axmadovna, Mustafayeva Feruza Anvar qizi	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ona tili darslaridagi asosiy resurslari: "ona tili" darsligi, mashq daftari, o'qituvchi kitobi ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omili sifatida.....	324
Soatova Hilola Shuhrat qizi	
Harbiy vatanparvarlik tarbiyasi – zamonaviy jamiyat taraqqiyotining muhim omili sifatida.....	328
R. D. Mustayev, H. F. Abduvositov	
Русскоязычная литература Узбекистана современного периода: проблематика, поэтика и художественный анализ.....	332
Чернова Татьяна Алексеевна	
O'smirlar orasida tengdoshlar bosimi va uning psixologik ta'siri.....	335
Toshpo'latova O'g'loy Baxtiyor qizi	
Bo'lajak tarbiyachilarning maktabgacha yoshdagi bolalarda iste'mol madaniyatini shakllantirish jarayonida targeting yondashuvining pedagogik nazariy asoslari.....	339
D. G. Umnov	
Ona tili darslarini ikkinchi til tamoyillari asosida tashkil etish masalalari.....	344
Maxkamova Guluzroxon Abdumutalibovna	
Oliy ta'lim muassasalarida mustaqil ishlarni pedagogik jihatlardan tashkil etishning nazariy va amaliy aspektlari.....	347
Mahkamov Mahammadjon Dadajonovich	
Boshlang'ich sinflarda interfaol metodlar asosida dars jarayonini takomillashtirish metodikasi.....	351
Muhammadjonova Durdonaxon Bahromjon qizi	
Tarix darslarini modellashtirishda pedagogik metodlar tasnifi va ularning samaradorligi.....	354
Ikrom Qodirov	

Hadassah hospital maktabi modelining o'ziga xos xususiyatlari, pedagogik samaradorligi va uni O'zbekiston hospital maktablariga tatbiq etishning ahamiyati	357
<i>Abdullayev Aziz Habibullayevich, Ochilov Orazbek Qosim o'g'li, Alimova Dono Abbosxanovna</i>	
Davlat boshqaruvi tizimida korrupsiyaviy xavf-xatarlarni baholash va prognozlash metodologiyasi	361
<i>Amirxo'jayev Shukurjon Qurbonovich, Sotvoldiyev Akbarjon Umidjon o'g'li</i>	
Neyropedagogik yondashuv asosida o'quvchilarda pozitiv fikrlashni rivojlantirishning ilmiy-nazariy va amaliy asoslari	364
<i>Babakulova Dilnoza Ramazonovna</i>	
Boshlang'ich sinflarda nutqiy nuqsonlarning oldini olish va o'quvchilarning talaffuz madaniyatini shakllantirish metodikasi.....	367
<i>Baxtiyorova Nastarin Baxriddinovna, Daminova Dilbar Melimurodovna</i>	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim olishga qiziqishini oshirishda gamifikatsiya elementlaridan foydalanishning nazariy-metodik asoslari	370
<i>G'aniyeva Gulxayyo Islom qizi, Raxmatova Shaxlo Mansurovna</i>	
Ingliz tili darslarida kitobxonlik ko'nikmalarining o'ziga xosligi	373
<i>Jo'rabojeva Turg'unoy Ikromjon qizi</i>	
Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida lingvokognitiv kompetentlikni rivojlantirishning didaktik tizimi	377
<i>Kozimova Sadoqat</i>	
Umumta'lim maktablarida tabiiy fanlar (science)ni o'qitish orqali ekologik savodxonlikni shakllantirishning pedagogik asoslari	380
<i>Majitov Turg'unali Anvar o'g'li</i>	
Oilaviy munosabatlarda manipulyativ muloqot indikatsiyasi: psixologik tahlil va eksperimental natijalar	383
<i>Nishanova Zulfizar Yashin qizi</i>	
Bo'lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishda raqamli ta'lim texnologiyalarining o'rni	386
<i>Nurulloev Firuz No'monjonovich</i>	
Talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishning tarixiy-pedagogik asoslari (ma'rifatparvar mutafakkirlar merosi misolida).....	390
<i>Sabirov Kaxramon Bektursun o'g'li</i>	
Maktabgacha ta'lim yoshidagi 5-6 yoshli bolalarda muammoli vaziyatlarni mustaqil yechish qobiliyatini shakllantirish metodikasini takomillashtirish	393
<i>Tillayeva Vasila O'ktam qizi</i>	
Kritik fikrlash kompetensiyasining pedagogik va didaktik mazmuni	398
<i>Tursunaliyev Shaxzod Sherali o'g'li</i>	
Kurashchi qizlarning texnik harakatlarini kinematik va kinetik modellashtirish.....	402
<i>Xomudjonova Feruza Komiljon qizi</i>	
Oliy ta'limda ishga doir muloqot asoslari fanini o'qitish orqali talabalarning og'zaki fikrlash va nutq faoliyatini rivojlantirish	406
<i>Yuldasheva Dilnoza Bekturodovna</i>	
Роль онлайн-платформ и образовательных сервисов в формировании ответственности студентов.....	409
<i>Гуламов Жасур Баходирович</i>	
Изучение изменений полярного переключения негативных и позитивных эмоций средового воздействия в процессе развития/реабилитации механизмов эмпатии	413
<i>Ягудин Дмитрий Рустамович</i>	
Produktiv nutq ko'nikmalari orqali nutq aktlarini o'qitish samaradorligi	421
<i>Sadikov Erkin Tursunovich</i>	
Проблемы формирования письменной коммуникативной компетенции у студентов выпускных курсов высших учебных заведений.....	424
<i>Раджабова Зебинисо Анваровна</i>	
Pedagogika sohasida yangi ilmiy yo'nalish – pedagogik innovatsiya	427
<i>M.U. Raxmanova</i>	

Muammoli o'qitish asosida kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirish	431
<i>Giyasova Shaxnoza Abdurafikovna</i>	
9-10 yoshli o'quvchilar orasidagi nizolarni korreksion yondashuv bilan boshqarish	435
<i>Qulmatov Sindorqul Ibragimovich, Yarbekova Yulduz Bahromjon qizi</i>	
Bo'lajak o'qituvchilarda raqamli mediakompetentlikni rivojlantirish	439
<i>Mo'minova Madina, Mamasodiqova Saida</i>	
Разработка приложения для визуализации и анализа решения задач линейного программирования	442
<i>Маматов Ислонбек Ильесович, Бурунова Муниса Баходировна</i>	
Mustaqil ta'lim topshiriqlarini integrativ modellashtirish tashkiliy-metodik muammo sifatida	448
<i>Ibroximova O'g'iloy Inomjon qizi</i>	
Boshlang'ich ta'limda axloqiy tarbiyani baholash va "tarbiya kundaligi"ni joriy etish metodikasi	451
<i>Norimboyeva Sarvinov Abror qizi, Norimboyeva Sarvinov Abror qizi</i>	
Talabalarda vatanparvarlik fazilatlarini rivojlantirishning nazariy-pedagogik va didaktik asoslari	456
<i>Xaydaraliyev Xurshid Xamidullayevich</i>	
Zamonaviy yosh oilalarda gender munosabatining o'rganilganlik holati	462
<i>Abduqayumova Gulnoza Karimjon qizi</i>	
Arifmetik progressiyani o'qitishda "progressiya konstruktori" amaliy-tadqiqot metodining samaradorligi	466
<i>Abdurahmonova Zamira Raxmatullayevna</i>	
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalarining kasbiy kompetentligini shakllantirishning mazmuni	471
<i>Ashurova To'lg'anoy Ergashevna</i>	
Onlayn shaxmat platformalarining boshlang'ich sinf o'quvchilari tafakkuriga ta'siri	475
<i>Boboqulov Chori Urolovich</i>	
Ta'lim tizimida boshqaruv samaradorligini oshirish	480
<i>Kadirkulov Dilmurod Alimahamedovich</i>	
Bo'lajak o'qituvchilarda muloqot madaniyatini shakllantirish mezonlari	485
<i>Mirsagatova Nargiza Sayfullayevna</i>	
Communicative Language Teaching in Modern Classrooms: Strengths, Limitations, and Pedagogical Implications	490
<i>Mirzaliyeva Sarvinov</i>	
Pedagogika oliy ta'lim muassasasi talabalarining fizikadan metodik faoliyatga tayyorgarligini rivojlantirish	493
<i>Murtazayev Zohid Murtazayevich</i>	
Zo'ravonlikning inson ruhiyatiga salbiy ta'siri va oqibatlarini	497
<i>Mutabarxon Maxsudova</i>	
STEM ta'limi sharoitida o'quvchilarning texnik tafakkurini rivojlantirishning transdisiplinar metodik modeli	501
<i>Normuxamedov Zarif</i>	
Jadidchilar asarlarida boshlang'ich ta'limga oid pedagogik qarashlarning nazariy asoslari	507
<i>Sariboyeva Aziza G'apur qizi</i>	
Pedagogika tarixida dars samaradorligini oshirish bo'yicha qarashlar va amaliyotdagi innovatsion loyihalar tahlili	510
<i>To'raqulova Feruza Jobir qizi</i>	
Yosh qizlarda shaxsiy mustaqillik va oilaviy mas'uliyat muvozanati	514
<i>To'xtamatova Nargiza, Boltaboyeva Marg'uba</i>	
Individual dars mashg'ulotlari orqali boksning faolligini aniqlash xususiyatlari	517
<i>Usmonov Mansur Qurbonmurotovich</i>	
Преимущества и недостатки использования виртуальных лабораторных работ по физике	522
<i>Тилова Турдихол Баратовна</i>	
Neyrolingvistik dasturlashning (NLD) nazariy va amaliy jihatlarini	529
<i>Xolikova Dilobarxon Maxsitovna</i>	

Tabiiy fanlar darslarini o'qitishda muammoli texnologiyalardan foydalanish usullari	533
<i>Ochilova O'g'iloy Mardon qizi</i>	
Communicative-Pragmatic Analysis of Binary-Based Paremias in English, Uzbek, and Russian Languages	537
<i>Jumanova Sabrina Vaydullo kizi</i>	
Kurash mashg'ulotlarida raqamli texnologiyalar qo'llanilishi	542
<i>Melikuziyev Azizjon Adaxamjon o'g'li</i>	
O'spirinlarda kasbiy tanlov noaniqligi sharoitida mustaqil qarorlarni rivojlantirishning psixologik xususiyatlari.....	546
<i>Karimova Gulxumor Shodi qizi</i>	
ChatGPT kabi til modellarining ta'lim va fan sohasiga ta'siri.....	550
<i>Djabbarova Xabiba Kuvandikovna</i>	
Biologiya ta'limida qo'llaniladigan masala va mashqlarning turlari, mazmuni va kreativlikni rivojlantirishdagi o'rni.....	554
<i>Yusupova Lobar Nizomjon qizi, Raxmatov Uchkun Ergashevich</i>	
Сравнительный анализ русской и узбекской концептосфер в контексте преподавания РКИ.....	560
<i>Рустамова Феруза Махмуджановна</i>	
Professional ta'lim muassasalari o'quvchilarining kasbiy madaniyatini kompetensiyaviy yondashuv asosida rivojlantirish texnologiyalari.....	565
<i>Imomov Musurmon Pirnazarovich</i>	
Boshlang'ich ta'limda aksiologik qadriyatlar va raqamli kompetensiyalarni uyg'un rivojlantirish metodikasi	572
<i>Shabbazova Dilfuza Ruzikulovna</i>	
Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy ijodkorligini rivojlantirishda klaster integratsiyasi va refleksiv yondashuvning o'rni	576
<i>Shabbazova Nodira Xamzayevna</i>	
Umumta'lim maktablarida immersiv texnologiyalar imkoniyatlaridan foydalanish	579
<i>Axmedova Dilnoza Baxtiyor qizi</i>	
Tasviriy san'at ta'limida kompozitsiya o'qitishning takomillashtirilgan metodik tizimi	581
<i>Karshiboyeva Dilafuz Boxodirovna</i>	
Bo'lajak ona tili o'qituvchilarining og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishda refleksiv topshiriqlarning o'rni ..	584
<i>Altibayeva Malika Kuvandikovna</i>	
STEAM yondashuvi asosida rivojlantiruvchi markazlarning samaradorligini oshirish yo'nalishlari.....	587
<i>O'rinoza Feruza O'ljayevna, To'xtaboyeva Maftunaxon G'aniyevna</i>	
Aholi o'rtasida ommaviy sportni rivojlantirishning ilmiy-uslubiy asoslari	591
<i>Davulov Ozodbek Qalandarovich</i>	
Tasavvufda ma'naviy tarbiya tushunchasi va uning nazariy-metodologik asoslari	595
<i>Satimova Sevinch Sardorbekovna</i>	
Teaching Literary and Non-Literary Forms of Speech to Young Learners	600
<i>Nargiza Tulyaganova</i>	
Pedagog kadrlarni innovatsion faoliyatga tayyorlashni boshqarish tizimini takomillashtirishning metod va mexanizmlari.....	604
<i>Aziboyev Shuhrat Olimovich</i>	
Cerebral falajli bolalarda sensor, diqqat va motor funksiyalar integratsiyasining faktorli tahlili	608
<i>Karimberdiyev Azamat Axmadjon o'g'li</i>	
O'smirlik davrida emotsional intellektni namoyon bo'lishining psixologik xususiyatlari.....	614
<i>Djumabaeva Manzura Bagibekovna, Zoirova Laylo Alisher qizi, Umirboyeva Zaxro Dilmurod qizi</i>	
Zamonaviy ta'lim modellari mohiyati va ularning pedagogik tizimdagi o'rni (4K, 5E, 5I modellari misolida)	617
<i>Raxmatov Uchkun Ergashevich, Qodirova Marjona Azamat qizi</i>	
Ayollarni iqtisodiy faollikka tayyorlashda o'quv dasturlarini loyihalash tamoyillari.....	624
<i>Diyarova Shaxloxon Rovshan qizi</i>	

Interfaol ta'lim metodlari asosida o'qituvchilarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish metodikasi: tajriba-sinov natijalari tahlili	628
<i>Abdiyeva Shodiyona Yodgor qizi</i>	
Raqamli muhitda maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilarining qo'shimcha ta'limini tashkil etish: tadqiqotlar sharhi	633
<i>Amanova Dilorom Faxritdin qizi</i>	
Kognitiv tilshunoslikda skript atamasi va uning voqelanish mexanizmlari	637
<i>Fayzullayev Shohrux</i>	
The Concept of Blended Learning and its Role in the Modern Educational Paradigm	641
<i>Fozilova Maxina Adashevna</i>	
Finlyandiya boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematika fanini o'qitish metodikasi	645
<i>G'aybulloyeva Yulduz Mexriddinovna</i>	
Xalq hunarmandchiligi bo'yicha o'quvchilarning kreativ qobiliyatini rivojlantirish	651
<i>Isoqov Shohruh Turabek o'g'li</i>	
Communicative-Pragmatic Analysis of Binary-Based Paremias in English, Uzbek, and Russian Languages	654
<i>Jumanova Sabrina Vaydullo kizi</i>	
Internet-risk profilaktikasining bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashdagi o'rni	659
<i>Mamatxanova Nargiza Toxirovna</i>	
Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'limni samarali tashkil etishning psixologik-pedagogik shart-sharoitlari	663
<i>N. Sh. Abdullayeva, F. R.Valiyeva, S. S. Raximova</i>	
Musiqiy-ritmik harakatlarning asosiy komponentlari va ularni rivojlantirishda SI imkoniyatlari	667
<i>O. A. Shodiyeva</i>	
Oliy ta'lim muassasalarida kredit-modul tizimi asosida ta'limni tashkil etishning pedagogik xususiyatlari	672
<i>Y. R. Azzamov</i>	
Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida integratsion yondashuv asosida bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning pedagogik asoslari	676
<i>Yakubova Zilola Zikirovna</i>	
Aksiologik yondashuv asosida talabalarda mas'uliyatni rivojlantirish pedagogik muammo sifatida	679
<i>Teshayeva Dilnoza Chori qizi</i>	
Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni tasviriy faoliyat turlari asosida estetik tarbiyalash masalalari.	684
<i>Yuldasheva Dilshoda To'liqinovna</i>	
Профессиональная рефлексия как фактор развития научного интеллекта будущего педагога в системе педагогического образования	688
<i>Анварова Хуснора, Исохонова Азиза</i>	
Толерантность в мультикультурном обществе	692
<i>Бекбосынова З. К.</i>	
Методика работы над ошибками как средство повышения грамотности	696
<i>Исмаилова Мадинабону</i>	
Методы и подходы к развитию профессиональной лексической компетенции студентов военных направлений	701
<i>Хамидова Нигора Тулкуновна</i>	

SEREBRAL FALAJLI BOLALARDA SENSOR, DIQQAT VA MOTOR FUNKSIYALAR INTEGRATSIYASINING FAKTORLI TAHLILI

Karimberdiyev Azamat Axmadjon o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, psixologiya yo'nalishi magistranti

Ilmiy rahbar: Avlayev Orif Umirovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
psixologiya kafedrasi professori (DSc)

ORCID: 0009-0003-8342-1774

Annotatsiya: Seribral falajli 5-7-yoshdagi bolalarda sensor integratsiya jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlari empirik tadqiqot asosida o'rganilgan. Tadqiqotda sensor, diqqat va motor funksiyalar ko'rsatkichlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlash maqsadida faktorli tahlil usulidan foydalanildi. Natijada sensor integratsiya tizimining to'rtta asosiy faktori aniqlandi: sensor-diqqat nomutanosibligi va motor-idrokiiy disintegratsiya; sensor himoyalanih va psixomotor passivlik; orofasial sezuvchanlik va psixomotor tonus disbalansi; hamda sensor-emotsional giperreaktivlik. Har bir faktorning tarkibiy komponentlari va ularning yuklamalari asosida bolalardagi sensor modulyatsiya, diqqat barqarorligi, motor koordinatsiya va emotsional reaktivlik o'rtasidagi murakkab o'zaro bog'liqliklar tahlil qilindi. Olingan natijalar seribral falajli bolalarda sensor integratsiya jarayonining tizimli buzilganligini ko'rsatadi hamda korreksion-rivojlantiruvchi ishlarni kompleks yondashuv asosida tashkil etish zarurligini asoslaydi.

Kalit so'zlar: seribral falaj, sensor integratsiya, faktorli tahlil, diqqat, motorika, sensor modulyatsiya, psixomotor rivojlanih, emotsional reaktivlik, bolalar psixologiyasi.

Abstract: The specific features of sensory integration processes in children aged 5-7 with cerebral palsy are examined based on an empirical study. Factor analysis was employed to identify relationships between sensory, attentional, and motor function indicators. The results revealed four principal factors of sensory integration: sensory-attention imbalance and motor-perceptual disintegration; sensory defensiveness and psychomotor passivity; orofacial sensitivity and psychomotor tone imbalance; and sensory-emotional hyperreactivity. Based on factor loadings and component structure, complex interrelations between sensory modulation, attention stability, motor coordination, and emotional reactivity in children were analyzed. The findings indicate that sensory integration in children with cerebral palsy is characterized by systemic dysfunction and substantiate the need for comprehensive corrective and developmental interventions.

Key words: cerebral palsy, sensory integration, factor analysis, attention, motor skills, sensory modulation, psychomotor development, emotional reactivity, child psychology.

Аннотация: Изучены особенности процессов сенсорной интеграции у детей 5-7-лет с церебральным параличом на основе эмпирического исследования. Для выявления взаимосвязей между показателями сенсорных, внимательных и моторных функций применён факторный анализ. В результате выделены четыре основных фактора сенсорной интеграции: сенсорно-внимательный дисбаланс и моторно-перцептивная дезинтеграция; сенсорная защитность и психомоторная пассивность; орофациальная чувствительность и дисбаланс психомоторного тонуса; сенсорно-эмоциональная гиперреактивность. На основе факторных нагрузок и структуры компонентов проанализированы сложные взаимосвязи между сенсорной модуляцией, устойчивостью внимания, моторной координацией и эмоциональной реактивностью у детей. Полученные результаты свидетельствуют о системном нарушении сенсорной интеграции у детей с церебральным параличом и обосновывают необходимость организации коррекционно-развивающей работы на основе комплексного подхода.

Ключевые слова: церебральный паралич, сенсорная интеграция, факторный анализ, внимание, моторика, сенсорная модуляция, психомоторное развитие, эмоциональная реактивность, детская психология.

KIRISH

Zamonaviy ijtimoiy-psixologik tadqiqotlarda bolalarning rivojlanishidagi funksional buzilishlarni kompleks yondashuv asosida o'rganish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, seribral falajli bolalarda sensor tizimlar, diqqat jarayonlari va motor funksiyalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlash dolzarb

masalalardan biridir. Chunki mazkur funksiyalar bolaning atrof-muhitni idrok etishi, ijtimoiy moslashuvi va o'quv faoliyatida muvaffaqiyatli ishtirok etishining asosiy psixologik mexanizmlarini tashkil etadi.

Seribral falaj holatida markaziy nerv tizimining organik zararlanishi natijasida nafaqat harakat tizimi, balki sensor axborotni qabul qilish, qayta ishlash va integratsiyalash jarayonlari ham izdan chiqadi. Bu esa diqqatning beqarorligi, sensor sezuvchanlikning ortishi yoki pasayishi, emotsional reaktivlikning o'zgarishi hamda motor koordinatsiyaning sustlashuvi kabi ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. Natijada bola faoliyatining maqsadga yo'naltirilganligi pasayadi, ijtimoiy-psixologik moslashuv jarayoni murakkablashadi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, seribral falajli bolalarda sensor, diqqat va motor funksiyalar o'rtasidagi integratsiya jarayonlari ko'pincha alohida-alohida o'rganilib, ularning yagona tizim sifatidagi o'zaro ta'siri yetarli darajada ochib berilmagan. Shu bois ushbu komponentlarning yashirin omillar asosida birlashuvi va ularning psixologik mazmunini aniqlash ilmiy jihatdan muhim hisoblanadi. Ayniqsa, faktorli tahlil usulidan foydalanish mazkur ko'rsatkichlarning ichki tuzilmasini aniqlash va tizimli qonuniyatlarni ochib berish imkonini beradi.

Tadqiqotning obyekti - seribral falajli 5-7-yoshdagi bolalarda sensorli integratsiya jarayonlari.

Tadqiqotning predmeti – seribral falajli bolalarda sensor, diqqat va motor funksiyalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikning faktorli tuzilmasi.

Tadqiqotning maqsadi – seribral falajli bolalarda sensor, diqqat va motor funksiyalar integratsiyasining faktorli tuzilmasini aniqlash hamda uning psixologik mazmunini asoslash.

Tadqiqotning vazifalari:

- sensor, diqqat va motor funksiyalar ko'rsatkichlarini empirik jihatdan o'rganish;
- olingan ma'lumotlarni faktorli tahlil asosida qayta ishlash va asosiy omillarni aniqlash;
- aniqlangan faktorlarning psixologik mazmunini talqin qilish;
- tadqiqot natijalari asosida psixologik-pedagogik tavsiyalar ishlab chiqish.

Mazkur tadqiqot natijalari seribral falajli bolalarda sensor integratsiya jarayonlarining tizimli xususiyatlarini ochib berishga xizmat qiladi hamda ularning ijtimoiy-psixologik moslashuvini ta'minlashga qaratilgan korreksion-rivojlantiruvchi ishlarni takomillashtirish uchun ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Bolalar serebral falaji muammosi tibbiyot, psixologiya va pedagogika fanlarida uzoq yillardan buyon tadqiq etib kelinmoqda. Xorijiy olimlar tomonidan bolalar serebral falajining nevrologik xususiyatlari, harakat buzilishlari va rehabilitatsiya jarayonlari keng yoritilgan. Shuningdek, sezgi tizimlarining rivojlanishi va sensorli integratsiya jarayonlarining bola psixik rivojlanishidagi o'rni bo'yicha ham qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Mahalliy ilmiy adabiyotlarda esa bolalar serebral falajida korreksion-pedagogik ishlar, logopedik va psixologik yordam masalalari yoritilgan bo'lsa-da, sensorli integratsiya terapiyasining aynan psixologik-pedagogik asoslari, uni ta'lim va rehabilitatsiya jarayoniga tizimli ravishda joriy etish mexanizmlari yetarli darajada o'rganilmagan. Shu bois mazkur tadqiqot mavjud ilmiy bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Sensorli integratsiya nazariyasi ilk bor A. Jean Ayres tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, u markaziy nerv tizimining sensor axborotni qabul qilish, qayta ishlash va mos javob reaksiyalarini shakllantirishdagi rolini asoslab bergan ^[1]. Mazkur yondashuvga ko'ra, sensor tizimlar faoliyatidagi nomutanosiblik bolalarning kognitiv, emotsional va motor rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Keyingi tadqiqotlarda sensorli integratsiya jarayonlari neyropsixologik va rivojlanish psixologiyasi doirasida keng o'rganilib, uning diqqat, xulq-atvor va o'rganish jarayonlari bilan uzviy bog'liqligi aniqlangan ^[2]. Xususan, Lucy Jane Miller sensor modulyatsiya buzilishlari bolalarda giperreaktivlik, gipoaktivlik va sensor izlanish kabi xulqiy ko'rinishlarda namoyon bo'lishini ta'kidlaydi ^[3].

Seribral falajli bolalar rivojlanishini o'rganishga bag'ishlangan ilmiy ishlarda esa asosiy e'tibor harakat tizimidagi buzilishlarga qaratilgan bo'lsa-da, so'nggi yillarda sensor va kognitiv komponentlarning ham muhimligi e'tirof etilmoqda ^[4].

Bert Steenbergen va hamkorlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlar seribral falajli bolalarda sensor-motor integratsiya buzilishi harakatni rejalashtirish va bajarish samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatgan ^[5].

Diqqat jarayonlari bilan bog'liq tadqiqotlar ham ushbu muammoning kompleks xarakterga ega ekanligini tasdiqlaydi. Adele Diamond ijro etuvchi funksiyalar, jumladan diqqatni boshqarish va kognitiv nazoratning rivojlanishi sensor axborotni qayta ishlash sifati bilan chambarchas bog'liqligini asoslab bergan ^[6]. Bu esa sensor integratsiya buzilishlari mavjud bo'lgan bolalarda diqqatning beqarorligi kuzatilishini izohlaydi.

Orofasiyal sezuvchanlik va psixomotor rivojlanish o'rtasidagi bog'liqlik ham bir qator tadqiqotlarda yoritilgan. Suzanne Evans Morris og'iz orqali sensor sezuvchanlikning ortishi ovqatlanish xulqi, nutq rivoji va umumiy psixomotor holatga sezilarli ta'sir ko'rsatishini qayd etadi ^[7].

Shuningdek, emotsional reaktivlik va sensor sezgirlik o'rtasidagi bog'liqlik ham ilmiy jihatdan asoslangan. Stanley Greenspan sensor tajribalar bolaning affektiv rivojlanishida muhim o'rin tutishini va sensor tizimdagi nomutanosiblik emotsional javoblarning kuchayishiga olib kelishini ta'kidlaydi ^[8].

Faktorli tahlil usuli psixologik tadqiqotlarda murakkab ko'rsatkichlar o'rtasidagi yashirin tuzilmalarni aniqlashda keng qo'llaniladi. Raymond B. Cattell tomonidan ishlab chiqilgan ushbu yondashuv ko'p o'zgaruvchili tizimlarni strukturaviy jihatdan tahlil qilish imkonini beradi ^[9]. Mazkur metod sensor, diqqat va motor funksiyalar o'rtasidagi yashirin omillarni aniqlashda samarali hisoblanadi.

Tahlil qilingan adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, sensor integratsiya muammosi ko'p komponentli va tizimli xarakterga ega bo'lib, ayniqsa seribral falajli bolalarda uning diqqat, motorika va emotsional rivojlanish bilan o'zaro bog'liqligi yetarli darajada kompleks o'rganilmagan. Shu bois mazkur tadqiqot ushbu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan bo'lib, faktorli tahlil asosida sensor, diqqat va motor funksiyalar integratsiyasining ichki tuzilmasini aniqlashga xizmat qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot jarayonida olingan ma'lumotlarning haqqoniyligini ta'minlash maqsadida quyidagi psixologik-pedagogik metodlar tizimli ravishda qo'llanildi. Ushbu metod BSFga chalingan bolalarning sensor-motor faolligini tabiiy sharoitda o'rganish imkonini beradi. Bolaning tashqi muhit stimullariga (shovqin, yorug'lik, kiyim matosi, jismoniy kontakt) bo'lgan reaksiyasi aniqlandi. Bolaning o'yin davomidagi harakatlari, muvozanatni saqlashi va o'z tengdoshlari bilan muloqotdagi emotsional holati maxsus kuzatuv xaritasiga qayd etildi. "Sensor profil" (Sensory Profile) so'rovnoma. Bu metodika BSFda sensor integratsiya buzilishlarini miqdoriy va sifat jihatidan baholashning asosiy vositasidir. V. Dann (W. Dunn) tomonidan ishlab chiqilgan ushbu so'rovnoma orqali bolaning 7 ta sezgi tizimi (taktil, vestibulyar, propioseptiv, ko'rish, eshitish, ta'm va hid bilish) bo'yicha sezuvchanlik darajasi (gipersezuvchanlik yoki giposezuvchanlik) aniqlandi. Mazkur tadqiqotda seribral falajli 5-7-yoshdagi bolalarda sensorli integratsiya jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlari empirik ma'lumotlar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida olingan natijalar matematik-statistik usullar, xususan, faktorli tahlil yordamida qayta ishlanib, sensor integratsiya ko'rsatkichlari o'rtasidagi ichki bog'liqlik va tuzilma aniqlashtirildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqotning asosiy maqsadi – bolalarda sensor axborotni qabul qilish, qayta ishlash va uni motor hamda kognitiv faoliyat bilan integratsiyalash jarayonlarida yuzaga keladigan tipik va tizimli qonuniyatlarni aniqlashdan iboratdir. Shu nuqtai nazardan, tadqiqotda olingan ko'rsatkichlarning o'zaro korrelyatsiyasi va ularning yashirin omillar (faktorlar) tarkibida birlashish darajasi alohida e'tibor markazida bo'ldi.

Faktorli tahlil natijalari sensorli integratsiya tizimining ko'p komponentli tuzilishga ega ekanligini hamda uning alohida psixologik va psixomotor ko'rsatkichlar orqali namoyon bo'lishini ko'rsatdi. Aniqlangan faktorlar bolalarda diqqat jarayonlari, sensor modulyatsiya, motor koordinatsiya, emotsional reaktivlik va umumiy psixomotor faollik o'rtasidagi murakkab o'zaro bog'liqlikni ifodalaydi.

Quyida har bir aniqlangan faktorning tarkibi, uning komponentlari va psixologik mazmuni batafsil tahlil qilinadi hamda olingan natijalarning ilmiy-pedagogik talqini keltiriladi (1-jadval).

1-jadval: Seribral falajli bolalar (5-7 yosh) sensorli integratsiyasining asosiy komponentlari

Компонент	Факторлар			
	1	2	3	4
E'tiborsizlik / chalg'ish	0,745			
Sensor stimullarni izlash	0,631			
Mayda motorika / idrok	-0,727			
Sensorlardan qochish		0,668		
Kam harakatchanlik		-0,623	0,573	
Og'iz orqali sezgir reaksiyalar			0,788	
Past bardoshlik / mushak tonusining pastligi			-0,433	
Emotsional reaktivlik				0,624
Sensor reaktivlik				0,454

Seribral falajli bolalar (5-7-yosh)da sensorli integratsiya ko'rsatkichlari bo'yicha o'tkazilgan faktorli tahlil natijalariga ko'ra, birinchi faktor uchta asosiy komponentdan tashkil topgan: e'tiborsizlik / chalg'ish (0,745), sensor stimullarni izlash (0,631) va mayda motorika / idrok (-0,727). Ushbu ko'rsatkichlarning yuklamalari mazkur faktorning ichki tuzilmasini va psixologik mazmunini aniqlash imkonini beradi.

Birinchi "Sensor-diqqat nomutanosibligi va motor-idrokiy disintegratsiya faktori"da e'tiborsizlik / chalg'ish komponentining yuqori musbat yuklamasi (0,745) bolalarda diqqatning barqaror emasligi, tashqi ta'sirlarga tez berilishi va faoliyat jarayonida maqsadga yo'naltirilganlikning sustligini anglatadi. Bu holat markaziy nerv tizimining funksional yetilmaganligi yoki sensor axborotni qayta ishlash mexanizmlarining nomutanosibligi bilan izohlanishi mumkin. Sensor stimullarni izlash komponentining musbat yuklamasi (0,631) bolalarda qo'shimcha taktil, proprioseptiv yoki vestibulyar ta'sirlarga ehtiyoj yuqoriligini bildiradi. Bunday xususiyat ko'pincha sensor registratsiya chegarasining pastligi yoki optimal qo'zg'alish darajasini saqlash qiyinligi bilan bog'liq bo'ladi. Natijada bola atrof-muhitdan faol ravishda qo'shimcha stimullar izlaydi, bu esa uning xulq-atvorida bezovtalik yoki giperfaollik ko'rinishida namoyon bo'lishi mumkin. Mayda motorika / idrok komponentining manfiy yuklamasi (-0,727) esa ushbu faktorda diqqat va sensor izlanish kuchaygan sari nozik harakatlarni boshqarish hamda idrok jarayonlarining samaradorligi pasayishini ko'rsatadi. Bu o'zaro teskari bog'liqlik sensor-motor integratsiya yetarli darajada shakllanmaganligini anglatadi. Ya'ni, bola ko'proq tashqi stimullarga yo'nalsa, mayda motor koordinatsiyasi va vizual-idrokiy aniqlik sustlashadi. Mazkur uch komponentning o'zaro munosabati shuni ko'rsatadiki, birinchi faktor diqqatning beqarorligi va sensor ehtiyojning ortishi fonida motor-idrokiy funksiyalarning pasayishi bilan tavsiflanadi. Bu holat seribral falajli bolalarda sensor integratsiya jarayonining tizimli buzilishi mavjudligini ko'rsatadi. Mazkur 1-faktorni "Sensor-diqqat nomutanosibligi va motor-idrokiy disintegratsiya faktori" deb nomladik. Ushbu nom faktorda aks etgan uch jihatni – diqqatning beqarorligi, sensor stimullarga yuqori ehtiyoj va mayda motorika / idrok ko'rsatkichlarining pasayishini – yagona nazariy konstruktsiya doirasida birlashtiradi.

Seribral falajli bolalar (5-7-yosh)da aniqlangan "Sensor-diqqat nomutanosibligi va motor-idrokiy disintegratsiya faktori" bolaning sensor axborotni qabul qilish, uni qayta ishlash va maqsadga yo'naltirilgan faoliyatga integratsiyalash jarayonida tizimli nomutanosiblik mavjudligini anglatadi.

Psixologik nuqtai nazardan, mazkur faktor diqqatning beqarorligi va tez chalg'uvchanlikning sensor stimullarga ortiqcha ehtiyoj bilan uyg'unlashganini ko'rsatadi. Bola atrof-muhitdan qo'shimcha taktil, vestibulyar yoki proprioseptiv ta'sir izlaydi, biroq ushbu stimullarni samarali tartibga sola olmaydi. Natijada kognitiv nazorat susayadi va faoliyatning maqsadga yo'naltirilganligi pasayadi.

Pedagogik jihatdan bu holat o'quv topshiriqlarini bajarishda barqaror e'tiborni saqlash qiyinligi, ko'rsatmalarni izchil bajara olmaslik hamda mayda motorika bilan bog'liq amaliy vazifalarda (yozuvga tayyorgarlik, konstruktiv faoliyat, predmetli manipulyatsiya) sustlik bilan namoyon bo'ladi.

Shunday qilib, mazkur faktor sensor jarayonlar, diqqat mexanizmlari va motor-idrokiy funksiyalar o'rtaidagi integratsiyaning yetarli shakllanmaganligini ifodalaydi. Bu esa korreksion-rivojlantiruvchi ishlarni sensor modulyatsiya, diqqatni boshqarish va mayda motorika ko'nikmalarini tizimli rivojlantirish asosida tashkil etishni talab etadi.

Seribral falajli bolalar (5-7-yosh)da sensorli integratsiya ko'rsatkichlari bo'yicha ajratilgan ikkinchi faktor ikki komponentdan tashkil topgan: sensorlardan qochish (0,668) va kam harakatchanlik (-0,623). Mazkur faktorga "Sensor himoyalaniish va psixomotor passivlik faktori" deb nom berildi. Ushbu yuklamalar faktorning ichki psixologik tuzilmasini aniqlash imkonini beradi.

Sensorlardan qochish komponentining musbat yuklamasi (0,668) bolada taktil, eshitish, vizual yoki vestibulyar stimullarga nisbatan yuqori sezuvchanlik va himoyaviy reaksiya mavjudligini bildiradi. Bunday bolalar kuchli yoki kutilmagan tashqi ta'sirlardan o'zini chetga tortadi, bezovtalik yoki noqulaylik his qiladi. Bu holat sensor modulyatsiya mexanizmlarining yetarli darajada muvozanatlashmaganligi bilan izohlanadi.

Kam harakatchanlik komponentining manfiy yuklamasi (-0,623) esa mazkur faktorda sensorlardan qochish kuchaygan sari umumiy motor faollikning pasayishini ko'rsatadi. Ya'ni, bola atrof-muhit bilan faol o'zaro ta'sirga kirishish o'rniga passiv pozitsiyani egallaydi. Bu psixomotor sustlik, tashabbusning pastligi va harakat tajribasining cheklanishi bilan tavsiflanadi.

Mazkur ikki ko'rsatkichning o'zaro bog'liqligi shuni anglatadiki, sensor ta'sirlardan himoyalaniish tendensiyasi kuchaygan sari motor faollik kamayadi. Natijada bola muhit bilan o'zaro aloqani qisqartiradi, bu esa idrokiy va ijtimoiy rivojlanish imkoniyatlarini cheklashi mumkin. Ushbu faktor seribral falajli bolalarda sensor sezuvchanlikning ortishi va psixomotor passivlikning uyg'unlashgan holatini ifodalaydi. 2-faktorga "Sensor himoyalaniish va psixomotor passivlik faktori" deb nom tavsiya etiladi. Mazkur nom faktorda aks etgan ikki asosiy jihatni – tashqi stimullardan qochish va motor faollikning pasayishini – yagona nazariy konstruktsiya doirasida ifodalaydi. Atamalar mazmunan aniq, mantiqan izchil va psixologik-pedagogik talqinga mosdir.

Seribral falajli bolalar (5-7-yosh)da aniqlangan "Sensor himoyalaniish va psixomotor passivlik faktori" sensor modulyatsiya jarayonlaridagi sezuvchanlik ortishi hamda umumiy motor faollikning pasayishi o'rtasidagi barqaror bog'liqlikni ifodalaydi.

Psixologik nuqtai nazardan, mazkur faktor tashqi stimullarga (taktil, eshitish, vizual, vestibulyar) nisbatan himoyaviy reaksiya ustunligini ko'rsatadi. Bola kuchli yoki kutilmagan ta'sirlardan qochishga intiladi, bu esa xavotirlanish, bezovtalik yoki emotsional zo'rliq bilan birga kechishi mumkin. Sensor himoyalaniish kuchaygan sari tashabbuskor harakatlar kamayadi va psixomotor passivlik shakllanadi.

Pedagogik jihatdan bu holat o'quv-faoliyat jarayonida ishtirokning sustligi, yangi vaziyatlarga moslashish qiyinligi va harakatli topshiriqlardan chetlashish bilan namoyon bo'ladi. Bola ko'proq passiv kuzatuvchi rolini egallaydi, bu esa tajribaviy o'rganish imkoniyatlarini cheklaydi.

Shunday qilib, mazkur faktor sensor sezuvchanlikning ortishi fonida motor faollikning pasayishi bilan tavsiflanadi hamda korreksion-rivojlantiruvchi ishlarni sensor modulyatsiyani muvozanatlash va harakat faolligini bosqichma-bosqich rag'batlantirish asosida tashkil etishni talab etadi.

Seribral falajli bolalar (5-7-yosh)da sensorli integratsiya ko'rsatkichlari asosida ajratilgan uchinchi faktor ikki komponentdan tarkib topgan: og'iz orqali sezgir reaksiyalar (0,788) va past bardoshlik / mushak tonusining pastligi (-0,433). Faktor yuklamalari mazkur konstruksiyaning psixologik mazmunini aniqlash imkonini beradi. Mazkur uchinchi faktorni "Orofasiyal sezuvchanlik va psixomotor tonus disbalansi faktori" deb nomladik.

Og'iz orqali sezgir reaksiyalar komponentining yuqori musbat yuklamasi (0,788) orofasiyal sohada sensor sezuvchanlikning kuchayganini bildiradi. Bu holat bola ta'm, hid, konsistensiya va taktil og'iz stimullariga nisbatan ortiqcha yoki nomutanosib javob qaytarishini anglatadi. Mazkur ko'rsatkich sensor registratsiya va modulyatsiya jarayonlarining o'ziga xos buzilishini ifodalaydi. Og'iz sohasi bolaning ilk rivojlanish bosqichlarida yetakchi sensor zona bo'lgani sababli, undagi sezuvchanlikning o'zgarishi umumiy xulq-atvor va emotsional reaktivlikka ham ta'sir ko'rsatadi.

Past bardoshlik / mushak tonusining pastligi komponentining manfiy yuklamasi (-0,433) esa og'iz sezgirlik kuchaygan sari umumiy jismoniy chidamlilik va mushaklar tonusining pasayish tendensiyasini ko'rsatadi. Bu psixomotor tizimning funksional zaifligi, tez charchash va harakatni barqaror ushlab turish qiyinligi bilan tavsiflanadi. Mushak tonusining pastligi sensor-motor integratsiya jarayonlarining yetarli darajada muvofiqlashtirilmaganini anglatadi.

Ikki komponentning o'zaro bog'liqligi shuni ko'rsatadiki, orofasiyal sezuvchanlikning kuchayishi organizmning umumiy motor resurslari va bardoshlik imkoniyatlari bilan nomutanosib uyg'unlashadi. Natijada bola og'iz sohasi bilan bog'liq stimullarga keskin reaksiya bildiradi, biroq umumiy harakat faolligida tez toliqish kuza-tiladi. Ushbu faktor sensor sezuvchanlik va psixomotor energetik resurslar o'rtasidagi disbalansni ifodalaydi.

Psixologik nuqtai nazardan, mazkur faktor og'iz orqali qabul qilinadigan ta'm, hid va taktil stimullarga nisbatan kuchaygan yoki o'zgacha reaktivlik mavjudligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, mushak tonusining pastligi va tez charchash tendensiyasi psixomotor tizimning funksional zaifligini bildiradi. Bu holat sensor-motor integratsiya jarayonlarining yetarli darajada muvofiqlashtirilmaganini anglatadi.

Pedagogik jihatdan ushbu nomutanosiblik ovqatlanish madaniyati, nutq apparati faoliyati, artikulyatsion harakatlar aniqligi va uzoq muddatli faoliyatni bajarish qobiliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli korreksion-rivojlantiruvchi ishlar orofasiyal sensor modulyatsiyani muvozanatlashtirish, mushak tonusini mustahkamlash va chidamlilikni oshirishga qaratilgan tizimli mashqlar asosida tashkil etilishi lozim.

Seribral falajli bolalar (5-7-yosh)da sensorli integratsiya ko'rsatkichlari asosida ajratilgan to'rtinchi faktor ikki komponentdan iborat: emotsional reaktivlik (0,624) va sensor reaktivlik (0,454). Har ikkala ko'rsatkichning musbat yuklamaga ega ekani mazkur faktor umumiy reaktivlik darajasining ortishi bilan tavsiflanishini anglatadi. To'rtinchi faktorni "Sensor-emotsional giperreaktivlik faktori" deb nomladik. Emotsional reaktivlik komponentining musbat yuklamasi (0,624) bolaning tashqi ta'sirlarga nisbatan kuchaygan affektiv javob ko'rsatishini bildiradi. Bu holat hissiy reaksiyalarning tez yuzaga kelishi, intensivligi yuqoriligi va barqarorligi pastligi bilan tavsiflanadi. Bunday bolalarda emotsional qo'zg'aluvchanlik yuqori bo'lib, ular oddiy vaziyatlarga ham kuchli hissiy munosabat bildirishlari mumkin.

Sensor reaktivlik komponentining musbat yuklamasi (0,454) tashqi stimullarga nisbatan sezgirlikning oshganini ko'rsatadi. Bola vizual, eshitish, taktil yoki vestibulyar ta'sirlarga tez va kuchli javob qaytaradi. Bu sensor modulyatsiya mexanizmlarining yetarli darajada muvozanatlashmaganini va qo'zg'alish jarayonlarining ustunligini anglatadi.

Ikki komponentning bir faktorda birlashuvi shuni ko'rsatadiki, sensor ta'sirlarga yuqori sezgirlik emotsional javoblarning kuchayishi bilan o'zaro bog'liqdir. Sensor tizimdagi ortiqcha qo'zg'alish affektiv tizimning ham tez faollashishiga olib keladi. Natijada bola muhitdagi o'zgarishlarga haddan tashqari sezgir bo'lib, bu ijtimoiy moslashuv va o'quv faoliyatida qiyinchiliklar keltirib chiqarishi mumkin. Mazkur faktor sensor va emotsional tizimlar o'rtasidagi funksional uyg'unlikning qo'zg'aluvchan tipini ifodalaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Sensor integratsiya tizimining kompleks buzilishi aniqlandi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, 5-7-yoshdagi seribral falajli bolalarda sensor jarayonlar, diqqat, emotsional reaktivlik va motor funksiyalar o'rtasida uzviy bog'liqlik mavjud bo'lib, ular bir butun tizim sifatida nomutanosib rivojlangan.

Diqqat va sensor ehtiyoj o'rtasidagi nomutanosiblik yetakchi omil hisoblanadi. Birinchi faktor shuni ko'rsatdiki, diqqatning beqarorligi va sensor stimullarga ortiqcha ehtiyoj mayda motorika hamda idrok jarayonlarining pasayishi bilan bog'liq.

Sensor himoyalaniish psixomotor passivlikni keltirib chiqaradi. Ikkinchi faktor asosida tashqi ta'sirlardan qochish tendensiyasi bolalarda harakat faolligining kamayishi va muhit bilan o'zaro aloqaning cheklanishiga olib keladi.

Orofasiyal sezuvchanlik va umumiy tonus o'rtasida disbalans mavjud. Uchinchi faktor bolalarda og'iz sohasi orqali sezuvchanlikning ortishi bilan birga umumiy jismoniy bardoshlik va mushak tonusining pasayishini ko'rsatdi.

Sensor va emotsional tizimlar o'zaro kuchaytiruvchi ta'sirga ega. To'rtinchi faktor natijalariga ko'ra, sensor sezgirlik ortgan sari emotsional reaktivlik ham kuchayadi, bu esa bolalarda giperreaktivlikni yuzaga keltiradi.

Umuman olganda, seribral falajli bolalarda sensor integratsiya buzilishi quyidagi uch asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi:

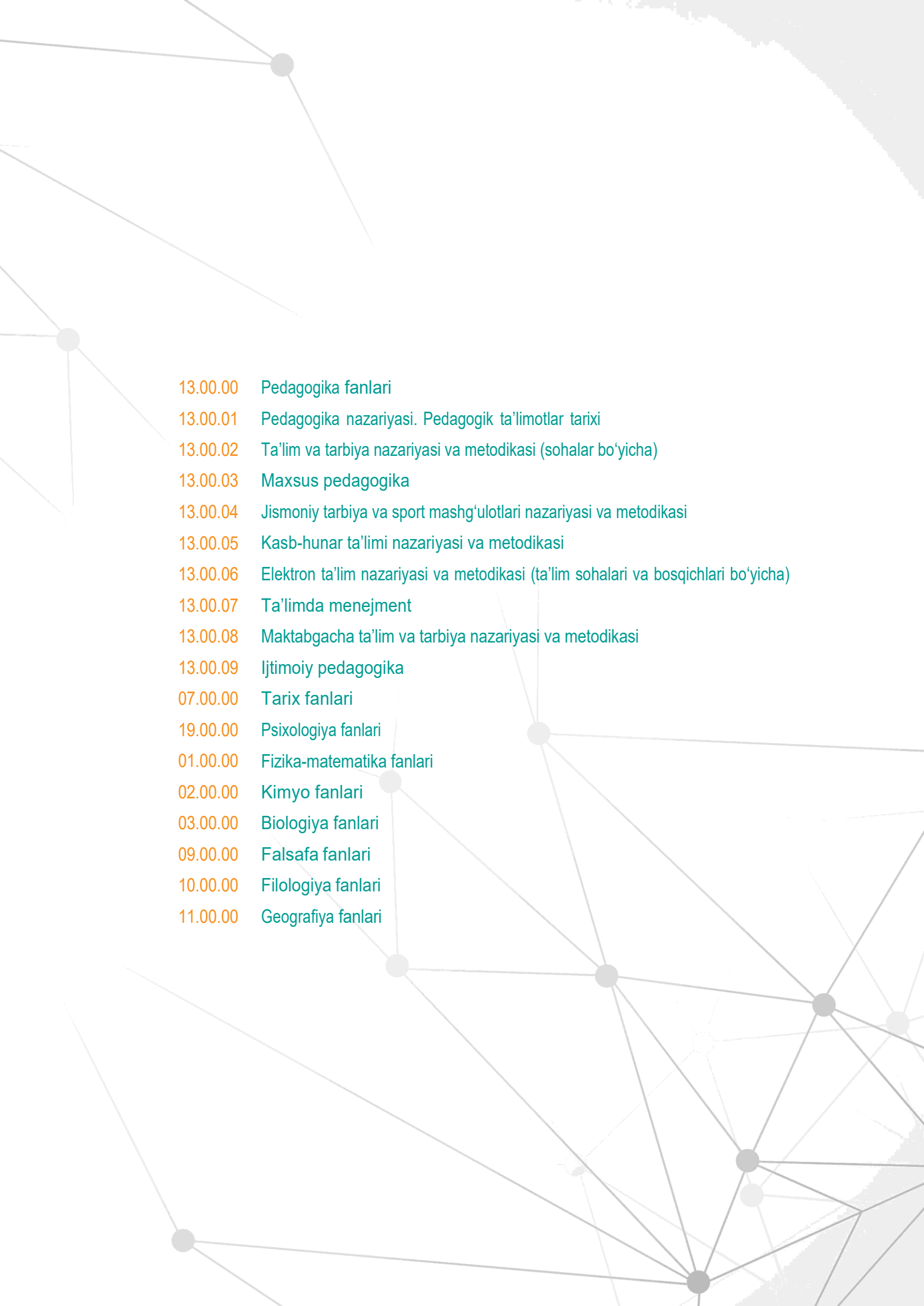
- sensor modulyatsiya buzilishi;
- diqqat va kognitiv nazorat sustligi;
- sensor-motor integratsiya yetishmovchiligi.

1. **Sensor modulyatsiyani rivojlantirish.** Bunda individual sensor dietasi (taktil, vestibulyar, propioseptiv mashqlar tizimi)ni ishlab chiqish, stimullarni bosqichma-bosqich va nazorat ostida berish, sensor ortiqcha yuklanishni kamaytiruvchi muhit yaratish lozim.
2. **Diqqatni boshqarish va rivojlantirish.** Qisqa muddatli, aniq va strukturali topshiriqlardan foydalanish, vizual qo'llanmalar (kartochkalar, piktogrammalar) asosida ishlash, diqqatni jamlashga qaratilgan maxsus psixogimnastika mashqlaridan foydalanish lozim.
3. **Mayda motorika va idrokni rivojlantirish.** Qo'l barmoqlari uchun mashqlar (mozaika, plastilin, konstruktiv o'yinlar), ko'z-qo'l koordinatsiyasini rivojlantiruvchi faoliyatlar, sensor-motor integratsiyaga yo'naltirilgan terapiyalardan foydalanish lozim.
4. **Psixomotor faollikni oshirish.** Harakatli o'yinlar va fizioterapevtik mashqlarni tizimli qo'llash, harakatni rag'batlantiruvchi motivatsion muhit yaratish, passiv bolalarni bosqichma-bosqich faoliyatga jalb qilish lozim.
5. **Orofasiyal rivojlanishni qo'llab-quvvatlash.** Artikulyatsion gimnastika, og'iz orqali sezuvchanlikni me'yorlashtiruvchi mashqlar, nutq terapevti (logoped) bilan tizimli ish olib borish lozim.
6. **Emotsional barqarorlikni shakllantirish.** Sensor yuklamani kamaytirish orqali affektiv zo'riqishni pasaytirish, relaksatsiya va nafas mashqlari, ijobiy emotsional mustahkamlash (rag'batlantirish) usullaridan foydalanish lozim.
7. **Pedagogik yondashuvni optimallashtirish.** Individual ta'lim dasturlarini ishlab chiqish (ITD), o'quv muhitini sensor xususiyatlarga moslashtirish, ko'rsatmalarni qisqa, aniq va takroriy berish lozim.
8. **Ota-onalar bilan hamkorlik.** Ota-onalarga sensor integratsiya bo'yicha treninglar o'tkazish, uy sharoitida bajariladigan mashqlar tizimini ishlab chiqish, bola rivojlanishini muntazam monitoring qilish lozim.

Umumiy xulosa. Mazkur tadqiqot shuni ko'rsatadiki, seribral falajli bolalarda muammo alohida funksiyada emas, balki sensor, diqqat, emotsional va motor tizimlar o'rtasidagi integratsiya buzilishida yotadi. Shu sababli korreksion ishlar ham kompleks, tizimli va multidissiplinar yondashuv asosida olib borilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ayres A. J. Sensory Integration and Learning Disorders. - Los Angeles: Western Psychological Services, 1972.
2. Bundy A. C., Lane S. J., Murray E. A. Sensory Integration: Theory and Practice. - Philadelphia: F. A. Davis, 2002.
3. Miller L. J. Sensational Kids: Hope and Help for Children with Sensory Processing Disorder. - New York: Perigee, 2006.
4. Bax M., Goldstein M., Rosenbaum P. et al. Proposed definition and classification of cerebral palsy. Developmental Medicine & Child Neurology, 2005.
5. Steenberg B., Gordon A. M. Activity limitation in hemiplegic cerebral palsy. Developmental Medicine & Child Neurology, 2006.
6. Diamond A. Executive functions. Annual Review of Psychology, 2013.
7. Morris S. E., Klein M. D. Pre-Feeding Skills. - Texas: PRO-ED, 2000.
8. Greenspan S. I., Wieder S. The Child with Special Needs. - New York: Da Capo Press, 1998.
9. Cattell R. B. Factor Analysis: An Introduction and Manual. - New York: Harper, 1952.
10. Avlayev O. Y. Tayanch harakat a'zolari buzilgan ilk o'spirinlar shaxsining psixologik xususiyatlari: 19.00.07. Avtoref. psixol. fan. nom. - T., 2007. - 52 b.

-
- 13.00.00 Pedagogika fanlari
 - 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
 - 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
 - 13.00.03 Maxsus pedagogika
 - 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
 - 13.00.07 Ta'limda menejment
 - 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
 - 07.00.00 Tarix fanlari
 - 19.00.00 Psixologiya fanlari
 - 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
 - 02.00.00 Kimyo fanlari
 - 03.00.00 Biologiya fanlari
 - 09.00.00 Falsafa fanlari
 - 10.00.00 Filologiya fanlari
 - 11.00.00 Geografiya fanlari

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Ashurov

Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov

Musahhih: Alibek Zokirov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2026. №3(2)

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C-5669363 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzilimiz: Toshkent shahar, Yunusobod tumani
19-mavze, 17-uy.